

نگاه روزنامه نگار

در نقد یک سویه نگر

پاسخی به نقد «تحت الحمایگی یا تلاش برای نوسازی»

داود دشتبانی

خبرنگار گروه دیپلماسی

استاد گرانقدر و بزرگوار جناب آقای کوروش احمدی لطف کردند و نقدی بر یکی از مقالاتم در روزنامه هم‌میهن نوشته‌اند که برای بنده آموزنده و ارزشمند است و بدون آنکه بخواهم به تک‌تک موارد مطرح شده بپردازم نکاتی را در تشریح دیدگاهم که در آن مقاله درباره قرارداد ۱۹۱۹ منعکس بود می‌نویسم.

تاریخ ایران به‌ویژه تاریخ معاصر در معرض حُب و بغض‌های جریان‌ات فکری و سیاسی بوده و بر همین اساس روایت‌های ارائه شده عموماً به این تفاسیر آلوده هستند و افراد به نام تاریخ‌نگار دیدگاه‌های ایدئولوژیک خود را بر تاریخ تحمیل کرده و روایت‌های یک‌سویه‌ای از آن ارائه می‌دهند. حتی برخی شخصیت‌های سیاسی موجه نیز حوادث دوران خود را با قضاوت‌های احساسی و حماسی چنان یک‌سویه و تک‌بعدی نقل کرده‌اند که قضاوت درباره حوادث را دشوار می‌کند. رواج این روایت‌ها گاه به اندازه‌ای است که به‌عنوان روایت غالب همچون حقیقت مطلق پذیرفته شده و گفت‌وگو درباره موضوعات تاریخی را نیز بلاموضوع می‌کند چراکه روایت غالب که عموماً روایتی ساده‌سازی شده و روشن است تکلیف همه چیز و همه کس را مشخص کرده و تخطی از این روایت‌های غالب ممکن نیست.

دوران قاجار در روایت غالبی که از سوی حکومت پهلوی و همچنین جریان مارکسیستی ترویج شده سرتاسر خیانت و نادانی و ندانم‌کاری و بی‌کفایتی است و عموم رجال و شخصیت‌های این دوره نیز به جز دو نفر (عباس میرزا نایب‌السلطنه و امیرکبیر) همه خائن و وطن‌فروش بودند که از هر فرصتی برای خیانت و خدمت به بیگانه استفاده می‌کردند و در این زمینه بر یکدیگر سبقت می‌جستند. پس از وقوع انقلاب نیز که این روایت خیانت‌آمیز به سرتاسر تاریخ پیش از انقلاب تسری پیدا کرد. در این روایت اگر نه همه دست‌کم عمده شخصیت‌های پیش از انقلاب هیچ نیتی به نفع ایران و ایرانی نداشته‌اند و جز منافع شخصی به هیچ چیز فکر نمی‌کردند و هر آنچه اندیشیده‌اند خطا و هر آنچه عمل کرده‌اند ناصواب بوده است.

قدرت‌های جهانی استعمارگر ذات پلید و غیرانسانی شمرده می‌شوند که تنها نیت‌های سودجویانه و منفعت‌طلبانه داشته‌اند و جز ظلم و پایمال کردن حقوق دیگر ملل اقدام دیگری از آنها سر نزده و هیچ منفعت مشترکی در اقدامات آنان برآورده نشده است.

حال آنکه تاریخ و شخصیت‌های تاریخی به سیاه و سفیدی در موارد سه‌گانه پیش مطرح شد نیست و واقعیت حوادث پیچیده و چندبعدی است و با روایت‌های ساده‌سازی شده و دانسته‌های کلیشه‌ای همخوانی ندارد چراکه انسان موجود پیچیده‌ای است و انگیزه‌ها و اقدامات هر فردی پیچیده در مجموعه‌ای از دلایل و عوامل است.

روایت ساده‌سازی شده متداول از قرارداد ۱۹۱۹ بیانگر تلاش دولت بریتانیا برای ایجاد وضعیت نیمه‌استعماری برای ایران و غارت منابع و استثمار کشور و خیانت و وطن‌فروشی تعدادی از رجال سیاسی است. هدف از مقاله «تحت‌الحمایگی یا تلاش برای نوسازی» قضاوت درباره خطای درستی این قرارداد نیست بلکه نشان دادن این مسئله است که وضعیت پیچیده‌تر از این بوده و جدا از رشوه‌خواری و وثوق‌الدوله و خباثت انگلیسی می‌توان به وضعیت بین‌المللی و داخلی ایران و انگیزه‌های ایرانی و انگلیسی این قرارداد نیز نگریست. این نگاه به دنبال ارزش دوری در مورد تاریخ نیست چراکه اساساً تاریخ بی‌نیاز از دآوری ماست و ما تنها باید بتوانیم تاریخ را با دقت و بدون پیش‌داوری بشناسیم.

در مورد وثوق‌الدوله به صراحت گفته شده که «وثوق‌الدوله محرک اصلی توافق از طرف

افراد مورد اشاره که در پی قبح‌زدایی از استعمارند، یا از سابقه دو قدرت استعماری روس و انگلیس در ایران بی‌اطلاع‌اند و اساساً کار آنها تاریخ نیست، یا آگاهانه سعی در تحریف تاریخ و توجیه استعمار در گذشته دارند. آنها تلاش دارند که هر گونه اشاره به ستم استعمار در گذشته ایران را مشابه غرب‌ستیزی و شعارزدگی بی‌حاصل چند دهه اخیر قلمداد کرده و به تخطئه و تمسخر آن بپردازند. ویژگی کار این افراد این است که هیچ‌گاه مطلب مکتوب و مستند و مستدلی در ارتباط با مدعای خود ارائه نمی‌کنند

مخالفت با قرارداد

وثوق‌الدوله با فشار انگلیس به شاه و با نقض عرف دولت‌های مشروطه در آبان ۱۲۹۷ روی کار آمده بود. عرف این بود که در دوره فترت مجلس، شاه تنها در صورت استعفای رئیس‌الوزرا ناچاراً پس از مشورت با چهره‌های سیاسی جانشین تعیین می‌کرد. شاه چون حق عزل نداشت، شفاهاً به مصمص‌السلطنه تکلیف استعفا کرده بود. مصمص‌نپذیرفت. شاه از وثوق خواست دولت تشکیل دهد در حالی که مصمص خود را رئیس دولت می‌دانست. به این ترتیب برای مدت‌ها دو دولت در ایران وجود داشت و بخش عمده بدنه سیاسی از جمله سفرای ایران در استانبول و پاریس در زمان حضور احمدشاه در آن دو شهر حاضر به کار با نصرت‌الدوله وزیر خارجه دولت وثوق نشدند. (مکی، ۱۳۲۳، ص. ۳۰) به‌قول حسین مکی «به‌استثنای چند نفری که دوست نزدیک و محرم راز وثوق‌الدوله بودند، همه افراد ملت جداً مخالف قرارداد بودند. به‌طوری که مخالفت با آن تا حدی «مُد» شده بود.» (مکی، ج ۱، ۱۳۶۱، ص. ۱۸) در چهارگوشه ایران نیز قیام‌ها و اعتراضاتی با مطالبه لغو قرارداد برپا بود (همان، ص. ۲۸) اکثریت وکلای مجلس چهارم که در تهران بودند، قبل از کودتا لایحه‌ای در روزنامه رعد منتشر و با صراحت قرارداد ۱۹۱۹ را رد کردند. (بهار، ج ۱، ص. ۴۰۰-۴۰۱) شاه نیز در جریان سفر به لندن حاضر نشد، مطلبی دال بر تصدیق قرارداد در سخنرانی‌اش در شام شاه انگلیس بگوید. او گفته بود: «کسانی که پول گرفته‌اند تصدیق کنند، من هرگز تصدیق نخواهم کرد.» (بهار ص ۷۱) وثوق که تحت فشار مردمی سقوط کرد، بلافاصله بعد از استعفا از ایران خارج شد. نخستین اقدام مشیرالدوله اعلام توقف اجرای قرارداد و برکناری کارشناسان مالی و نظامی انگلیسی و تأکید بر ضرورت تصویب مجلس برای اجرای قرارداد بود. (مکی ۱۳۶۱، ص. ۳۰)

منابع:

۱- بهار، ملک‌الشعرا، تاریخ مختصر احزاب سیاسی، ج ۱، زوار، ۱۳۸۷
2-Denis, Wright, The English Amongst, the Persians, London 1976, p. 179
۳- حسین مکی، زندگانی سیاسی احمد شاه قاجار، ناشر کتابفروشی محمدعلی علمی، ۱۳۳۳
۴- همایون کاتوزیان، مبارزه با قرارداد ۱۹۱۹، اطلاعات سیاسی-اقتصادی، بهمن و اسفند ۱۳۷۷
۵- حسین مکی، تاریخ بیست ساله، ج ۱، ۱۳۶۱

دیپلمات‌ها

قدردانی ایروان از مخالفت ایران با کریدور

«آن سیمونیان» رئیس پارلمان ارمنستان روز دوشنبه و در جمع خبرنگاران با اشاره به اظهارات اخیر مقامات جمهوری اسلامی ایران در مخالفت با کریدور جعلی زنگزور گفت: از نگرانی ایران سپاسگزارم. من از آن‌ها برای این اظهارات تشکر می‌کنم. ما همیشه با این درک زندگی می‌کنیم که ممکن است حمله و گام‌های [تهاجمی] علیه قلمرو مستقل ارمنستان صورت گیرد. من همیشه فکری می‌کنم که آذربایجان می‌تواند به ارمنستان حمله کند. به همین مناسبت، مايلم از اظهارات مقامات ایرانی استقبال کنم و بگویم که این اظهارات ایران بسیار مهم است و از چنین فعالیتی بسیار استقبال می‌شود. سفارت ایران در ایروان نیز روز دوشنبه طی پیامی در شبکه اجتماعی ایکس اعلام کرد، «آرمن گریگوریان» دبیر شورای امنیت ارمنستان در دیدار با مهدی سبحانی، سفیر جمهوری اسلامی ایران از تهران به دلیل «حمایت از تمامیت ارضی ارمنستان» تشکر کرده است. سفارت تهران همچنین به نقل از گریگوریان نوشت: هیچ نیرویی نمی‌تواند ارتباط ارضی ایران و ارمنستان را قطع کند.

تخلیه پایگاه گروه‌های تجزیه طلب

«قاسم‌الاعرجی» مشاور امنیت ملی عراق از اجرایی‌شدن توافق‌نامه خروج کامل نظامیان آمریکایی در ماه اکتبر میلادی و همچنین خلع سلاح گروهک‌های تجزیه‌طلب در مرز مشترک با ایران خبر داد. مشاور امنیت ملی عراق خبر داده این کشور ۷۷ پایگاه را در نزدیکی مرزهای ایران که گروهک‌های تجزیه‌طلب در آن مستقر بودند تخلیه کرده و به مرزبانان عراقی تحویل داده است. این گروهک‌ها در حال حاضر خلع سلاح شده‌اند و آن‌ها را در چهار اردوگاه در اربیل و ۲ اردوگاه در سلیمانیه به طور موقت نگه داشته‌ایم. این مقام امنیتی عراقی افزود: با سازمان ملل در تماس هستیم تا اعضای این گروهک‌های تجزیه‌طلب را به کشور ثالثی که تهدیدی برای ایران و عراق نباشند، منتقل کنند. ایران و عراق در تاریخ ۱۹ مارس سال ۲۰۲۳ توافقنامه امنیتی مشترکی در بغداد امضا کردند که بر اساس آن مرزهای دو کشور باید خالی از تروریست‌ها باشد.

فشار آمریکا مانع احداث خط لوله گاز با ایران

وزیر دفاع پاکستان به صراحت آمریکا را برای تأخیر در پروژه خط لوله گاز با ایران مقصر دانست و گفت اسلام‌آباد باید هر کشور دیگری را که به این پروژه مرتبط است، درگیر کند تا بتواند این توافق را تکمیل کند. «خواجه محمد آصف» وزیر دفاع پاکستان به انتقاد از رویکرد واشنگتن در رابطه با پروژه خط لوله گاز ایران-پاکستان پرداخت و گفت: «اسلام‌آباد باید با ایالات متحده وارد دیپلماسی شود و هر کشور دیگری را که به توافق‌نامه خط لوله گاز از ایران مرتبط است، درگیر کند تا اجازه دهند این توافق را تکمیل کنیم.» به نوشته ایندیندنت، اگر اسلام‌آباد به تعهد خود در قبال این پروژه عمل نکند، ایران می‌تواند به‌عنوان غرامت درخواست ۱۸ میلیارد دلار کند. وزیر دفاع پاکستان گفت: ما قادر به پرداخت ۱۸ میلیارد دلار، به‌ویژه در شرایط اقتصادی که اکنون با آن مواجه هستیم، نخواهیم بود. ما باید راهی برای برون‌رفت از این وضعیت پیدا کنیم، باید از کشورهای دیگر بخواهیم که آمریکا را متقاعد کنند که به ما اجازه دهد، قرارداد خط لوله گاز با ایران را تکمیل کنیم.